

'הרומן שלי עם ויקי': שימושים בתוכנת מדיה-ויקי במערכת ההשכלה הגבוהה

אורי אמיתי

מאמר זה מתאר את השלבים הראשוניים בתהליך אימוץ תוכנת מדיה-ויקי כאמצעי הוראה ומחקר במערכת ההשכלה הגבוהה - כפי שהוא מתבטא בעבודתי השוטפת. ראשית המהלך בצורך להתמודד עם מציאות ויקיפדיה העברית בזירה האקדמית, ואחריתו (בינתיים) ברתימת המאמץ האקדמי לשיפור ערכים קיימים וכתובתם של ערכים חדשים בוויקיפדיה העברית, בפקוח אקדמי מלא. אימוץ תוכנת ויקי הביא גם לשינויים ושיפורים של תהליך הלמידה וההוראה, ומאפשר גם מיזוג נוח מתמיד של הוראה ומחקר.

ויקיפדיה: כלי לגיטימי בעולם האקדמי?

התחלתי ללמד באוניברסיטת חיפה בשנת הלימודים תשס"ד (סתיו 2003). עוד בשבוע הראשון ללימודים עלתה בכיתה השאלה: האם אפשר להשתמש בוויקיפדיה בהקשר אקדמי? התשובה שלי הייתה: לא מוחלט. הטיעון: בוויקיפדיה אין לדעת מי כתב מה, מהיכן המידע, ובאופן כללי אי-אפשר לסמוך שם על שום דבר. אבל טעיתי.

להגנתי אוכל לומר שבימים ההם ויקיפדיה האנגלית הייתה עדיין טרייה ובלתי-מגובשת, וזו העברית אפילו לא באה עדיין לעולם. ובכל זאת, טעיתי טעות גדולה. את טעוטי הבנתי כששמת לב שגם אני משתמש הרבה בוויקיפדיה. למעשה, תוך זמן קצר הפכה ויקיפדיה לתחנה הראשונה שלי כמעט בכל בירור מחקר, והתחוור לי שערכים טובים משמשים גם כצומת קישורים יעיל לאיתור מידע ברשת. משימוש לשימוש הבנתי שמדובר בכלי רב-תועלת, המהווה ניצחון גדול של חוכמת ההמון ושל עקרון השיתופיות.

התמודדות עם בעיות כתיבה ועריכה

כמובן, יש ערכים ויש ערכים, ולעולם אין להתייחס לוויקיפדיה כתחנה אחרונה במחקר. ועם זאת, אי-אפשר להתכחש לתרומה העצומה שלה לעולם המידע ולהבטחה הגדולה שהיא צופנת כבר בעתיד הנראה לעין. יישום העיקרון האנציקלופדי באמצעות השפע הטכנולוגי יוצר מול עינינו מציאות חדשה וחסרת תקדים בדברי ימי האנושות. עוד הבנתי שחובתי האקדמית היא

לתרום כמיטב יכולתי למהפכת המידע המתחוללת. מדוע לא ארתום את העבודה בכיתה לטובת ויקיפדיה?

לכאורה, היה זה רעיון מתבקש. אולם כשהעליתי את הרעיון בפני תלמיד(ות)י בשתי הזדמנויות שונות, נתקלתי בתגובה שלא ציפיתי לה. סטודנטיות וסטודנטים שכבר שלחו יד בעבר בעריכה בוויקיפדיה, התלוננו על חוויות קשות שעברו שם. ערכים שבנו ועריכות שעשו נמחקו עם או בלי הסבר, וכשִׁמְחו על כך נקלעו לקרבות מילוליים צורמים. רצה הגורל ובמקביל לשני הניסיונות הללו הגיעו מקרים דומים לאמצעי התקשורת. נקלעתי אפוא להתלבטות. מצד אחד, האפשרויות הגדולות הגלומות במהלך ברורות וקורצות. מצד שני, נראה לי בלתי-הגון לחייב את תלמיד(ות)י להצטרף למערכת, שבה יש סיכוי גדול שייקלעו לסביבת עבודה שעלולה להתגלות כעוינת.

הפתרון: אתר ויקי משלנו

עם הזמן עלה בדעתי רעיון כיצד לצאת מן המבוי הסתום. בתור שלב ראשון, החלטתי לפתח לעצמי סביבת עבודה פרטית הבנויה על אתר ויקי, שבה אוכל לקיים כללי תרבות דיון כרצוני. לאחר התייעצות עם ד"ר דני בן-צבי מהחוג למידה, הוראה והדרכה, שהחל במהלך זהה בעצמו כמה שנים לפני, ובסיועם הנלהב של גבי שירי הגני, דוקטורנטית בחוג לחינוך, ושל מר אייל מאיר, עוזר המחקר שלי, ובתמיכת שי שפילר, ראש מרכז התמיכה בהוראה מתוקשבת, עמד לרשותנו אתר ויקי משלנו. זה היה, כמסתבר, החלק הקל. כעת ניצבה בפנינו משימה קשה בהרבה: להבין מה לעשות באתר זה.

השימוש הראשוני באתר ויקי ברור מאליו: כיוון שמדובר בתוכנה המיועדת לצבירה ולהצגה של ידע, היא עשויה לשמש כלי יעיל לניהול קורסים. השערה זו אומתה עד מהרה, ואכן, כל הקורסים שהעברתי בשנתיים האחרונות השתמשו בוויקי ככלי בסיסי להצגת הסילבוס ולהנגשת חומר הלימוד לכיתה. במהלך שנתיים אלה הוכיחה ויקי את עצמה כתוכנה יעילה ונוחה לניהול קורסים, משתי בחינות. האחת, שהיא מאפשרת קישוריות גבוהה בין הדפים השונים המשמשים את הקורס ומאפשרת הבניה נוחה של השיעור, לאורך ולרוחב כאחד. השנייה היא הקישוריות הנוחה בין האתר עצמו לבין שאר הרשת – מרחב איסוף הידע הראשי במשך רוב הסמסטר.

עם זאת, מתחת לפני השטח נתגלו אפשרויות חדשות ומרתקות בהרבה. כמוקד לפעילות בסמסטר הראשון לניסוי נבחר סמינר, שנושא השאפתני הלם את הרוח שליוותה את תקופת ההיכרות הראשונה עם ויקי: אלפיים השנים הראשונות של התנועה המונותאיסטית. קורס זה שימש כמעבדה ראשונית ללימוד והוראה בוויקי, ובו למדתי הרבה מן הלקחים המפורטים כאן. אך לפני שאפרט מן הראוי לציין שקורס זה דרש עבודה רבה ומאומצת, הן מצדי הן מצד הכיתה. למעשה, עומס המחקר וההוראה לא הניח לי עד כה לחזור על ניסוי זה במלואו.

סמינר מבוסס-ויקי: מכשלות והישגים

כבר בפגישה הראשונה הסברתי לכיתה שאיתרע מזלה להיקלע לניסוי בתחום ההוראה. קבענו לנו ארבעה כללי משחק: (א) דף הקורס באתר, והדפים היוצאים ממנו, הוגדרו כסביבת הלימוד הרשמית; (ב) לאחר שבועיים של הקדמה, שבהם דיברתי על מונותאיזם באופן כללי ועל ויקי באופן פרטי, התחלקה הכיתה לצמדים; כל צמד קיבל אחריות לשבוע על אחד מתחומי הדיון, והציג את ממצאיו ומסקנותיו במפגש הראשון בשבוע (יום א). אני הרחבתי את הדיון במפגש השני (יום ג); (ג) כל צמד נדרש להעלות חומר בסיסי לדיון ביום ד' בשבוע, כדי להותיר לכיתה די זמן לעיין בחומר, לשאול שאלות ולתרום את תרומתה. עם הזמן התברר שמהלך זה היה בעל חשיבות מכרעת בהתפתחות העניינים; (ד) לאחר סיבוב המצגות הראשון קבענו לערוך שיחה פתוחה, ללא הגדרת נושא מראש. ויצאנו לדרך...

מיד עם התחלת הסמסטר נתקלנו בקיר המוכר לכל משתמש/ת ויקי טרי/ה – הממשק הבלתי-ידידותי להכעיס. אמנם נעזרנו בעורך העשיר שסיפקה הגרסה העברית, ועדיין הייתה ההתקדמות הססנית. יש להניח שעניין זה יחזור על עצמו בכל כיתה חדשה שתינסס לאוהלה של ויקי. אתייחס עוד לנקודה זו בהמשך, ואסתפק לעת עתה בהערת אגב: שאם חפצת חיים היא ויקי, עליה לפתח לעצמה ממשק ידידותי בהרבה, שיאפשר לעצב טקסט ברמה המזכירה מעבדי תמלילים נפוצים. אם לא תעשה כן, היא עלולה למצוא את עצמה מוחלפת על-ידי תוכנה מתחרה צעירה ומתמסרת יותר.

אבל מהר מאוד החלו לצוץ גם נקודות אור. למשל, שמתתי לב שרמת ההכנה לקראת השיעורים עלתה באופן משמעותי. בראש ובראשונה ניכר השיפור אצל הצוותים האחראים על המצגות. כידוע לכל מי שביל(ת)ה זמן בכיתה אקדמית – מכל צד של השולחן – בקורסים המסתמכים על מצגות שעושים התלמידים יש שיעורים מוצלחים יותר ומוצלחים פחות. עד שהתחלתי לעבוד עם ויקי צמצמתי יותר ויותר את חלקן של מצגות סטודנטיות בהתנהלות בכיתה, מתוך רצון להימנע מאותם שיעורים 'עייפים' ומבוזבזים הנובעים מהכנה לקויה. בשיטת העבודה החדשה נפתחו שני ערוצים שבהם ניתן היה לעקוף את הבעיה. האחד – מקרים של הכנה לקויה מתבררים כמה ימים לפני השיעור עצמו, ולמרצה ניתנת הזדמנות להתערבות מראש. השני – אותה אפשרות ממש נפתחת גם בפני שאר הכיתה. אכן, לא פעם ולא פעמיים היוותה תרומת הכיתה חלק חשוב במצגת ובדיון שהתפתח. זכור לטוב במיוחד מקרה אחד, שבו התערב סטודנט מצטיין מראש במצגת של סטודנט אחר, חלש ממנו, והפך שיעור שהיה עלול להיות מבוזבז לאחת הפגישות הפוריות והמרתקות ביותר בסמסטר כולו.

תופעה מרתקת נוספת היא תוספת מצד הכיתה לרשימת הקריאה של הקורס. למעלה משלושים שנה במערכת החינוך (משני צידי המתרס) לימדו אותי שעל פי רוב רוצה הכיתה לצמצם את רשימת הקריאה ולא דווקא להרחיבה. עם זאת, מסתבר שבהינתן התנאים הנכונים (כל אחד כפי יכולתו, כל אחת כדי צורכה) עשויה גישה זו להשתנות מן הקצה אל הקצה. מעניינים

במיוחד המקרים שבהם הגיעו לרשימת הקריאה פריטים מרשימות קריאה של קורסים אחרים. מעבר לעניין הפדגוגי הבסיסי, העובדה שהקורס מנוהל בוויקי הופכת תופעה זו למועילה. מראי המקום עלו לאוויר, והם עדיין שם ויוכלו לשמש את כל מי שת/ימצא אותם בעתיד. ובכל זאת, דומה שהחלק המעודד ביותר הוא לקיחת בעלות מצד הכיתה על חומר הלימוד, ודרכו על תהליך הלמידה.

בתוך כך יש לציין פן חדשני נוסף שהופיע מתוך העבודה בוויקי: הדיון התחיל לפני השיעור. על פי רוב, רבע השעה הראשונה בשיעור של שעה וחצי עוברת ביחמום מנועים. נדירים המקרים שבהם פורץ דיון פורה מיד בדקות הראשונות. בסמינר היו פגישות לא מועטות שהחלו *in medias res*, הישר ללב העניין. שיטת העבודה מועילה כאן בשתי דרכים: (א) חסכון הזמן; (ב) דרבון לכיתה להתערב בדיון עוד לפני השיעור, ולו כדי לא להישאר מאחור.

יתרונות נוספים – להוראה ולמחקר

בסמינר על המונוטאיזם בפרט ובשנתיים האחרונות בכלל שמת לי לב לשתי השלכות חיוביות נוספות של עבודה בוויקי בתחום הפדגוגי. האחת, הנובעת מהכלי עצמו, היא תרגול כתיבה. בימים אלה, כאשר מערכת החינוך היסודית והתיכונית לא תמיד מלמדת כתיבה כהלכה, קשה להפריז בחשיבות התרגול בגיבוש יכולת כתיבה מניחה את הדעת. השנייה היא שההשתתפות בדיונים מחוץ לכיתה מעניקה הזדמנויות ביטוי ל'פרחי קיר'. בדפי השיחה בוויקי יש די מקום לכל מי שרוצה לתרום, מה שאין כן תמיד בכיתה.

מרחב השיחה שנולד מתוך העבודה בוויקי הביא גם לרגע אחד, המתמצת בעיני את החוויה האקדמית, כשהתקיימה בי מימרתו של ר' חנינא: הרבה למדתי מרבתי ומחברי יותר מרבתי ומתלמידי יותר מכולם (בבלי, תענית ז א). מעשה שהיה כך היה: במהלך דיון שהתפתח כהכנה לאחד השיעורים לקחה אחת התלמידות אחריות, הוסיפה חומר לדיון ומשכה אותו לכיוון חדש. כיוון שהייתה תלמידה חרוצה, היא ניגשה לעבודה מבעוד מועד, והיה לנו די זמן לשאת ולתת כראוי. בסופו של דבר נמצא שהשתכנעתי לשנות לא רק את נושא השיעור אלא גם הרחבתי דעתי בשאלה המחקרית שעמדה בלב הדיון. תופעה כזאת, שבה עבודת ההוראה משפיעה באופן ישיר על המחשבה המחקרית, היא נדירה למדי, על-פי ניסיוני. יתר על כן, פרט למקרה אחד נוסף, פריצות דרך מחקריות הגיעו מתוך מטלות מסכמות של סוף הסמסטר. הפעם זכיתי לשנות את דעתי עוד לפני שהחל השיעור!

לקח זה קשור באופן הדוק להשפעות העבודה בסביבת ויקי על המחקר. מרגע שהחל הניסוי העברתי את כל הפעילות המחקרית שלי לאתר הוויקי, שבו התנהלה גם ההוראה. הרגלי העבודה החדשים הביאו לתוצאות מידיות מרחיקות לכת. לראשונה מאז שהתחלתי ללמד במסגרת אקדמית, מצאתי את הדרך לשילוב נוח וטבעי בין המחקר להוראה. עד היום היו אלה שני תחומים נפרדים למדי בעולמי, וניסיונותי בעבר לשדך בין השניים לא עלו יפה. עם ויקי, לעומת זאת, אני

מוצא שנוח מאוד להעלות לדיון בכתה יחידות מחקריות. הכיתה נחשפת למחקר בהתהוות – תהליך לימודי בפני עצמו – ואני נהנה מהזדמנות לדון בשאלות המחקר עם קהל חי ומתעניין. והדובדבן שבקצפת: עבודת המחקר והכנת השיעור נעשות בעת ובעונה אחת.

במקביל לסמינר העברתי גם תרגיל על הרפובליקה הרומית המוקדמת. גם בקורס זה הנחלת עבודה בוויקי, אם כי במידה פחותה. תועלת מידית שצמחה מכאן הייתה הצטרפותה של אחת הסטודנטיות, רוני רשף, לצוות הוויקי כעורכת באתר. תועלת ארוכת טווח יותר החלה להצטבר מהעברת הקורס שוב בתשע"א, על בסיס העבודה שעשינו בתש"ע. כאן התברר עיקרון מועיל נוסף של עבודה בוויקי – נוח ביותר להעביר את חומר הלימוד משנה לשנה, ולהמשיך לבנות ולהתפתח על בסיס עבודה קודמת. בכוונתי להמשיך להעביר קורס זה בדגשים שונים ותוך התמקדות בתקופות שונות, עד שיעמוד לרשותי מרחב הוראה שלם שיתפוס את מקום ספרי הלימוד המקובלים בתחום.

מהוויקי הפרטית לויקיפדיה העברית

עם כניסת הניסוי לשנתו השנייה התברר לנו שהתנאים מבשילים לרתימת מערכת הוויקי הפרטית לחיזוקה ופיתוחה של ויקיפדיה העברית. חדשות טובות ראשונות היו שוויקיפדיה עצמה עברה תהליך למידה ואימצה גישה עקרונית אוהדת יותר לעורכות ולעורכים חדשות/ים. קשרים חיוביים ראשונים נקשרו עוד בכנס ויקיפדיה-אקדמיה בשלהי שנת הלימודים תש"ע, שם הרציתי על הניסוי שלי בפני קהל גדול ואוהד. הרעיון קיבל משנה תאוצה במהלך הכנס הבינלאומי שנערך בקיץ האחרון בחיפה, שבו נודע לי לראשונה שמהלך של שיתוף פעולה ויקיפדי-אקדמי כבר פועל במרץ במיטב האוניברסיטאות האמריקאיות.

חדשות טובות נוספות הגיעו בדמות יחסו החיובי של של דיקן הפקולטה למדעי הרוח, פרופ' ראובן שניר, המגלה התלהבות לנושא ותומך בו בפועל. בהמלצתו פניתי לוועדת המחשוב של הפקולטה, שם הצטרף שותף נלהב נוסף למהלך – הארכיאולוג פרופ' גיא בר-עוז. בחסות הפקולטה הוצאנו קול קורא, וכתריסר מרצות ומרצים נענו לקריאתנו: להצטרף למהלך שמטרתו ניצול משאבי ההוראה והלמידה בכיתות הפקולטה, כדי לפתח את ויקיפדיה העברית. התוכנית לשנה הראשונה היא לקיים כתריסר קורסים שונים, שבהם תיכלל כתיבה בוויקיפדיה בין המטלות הנדרשות. המטרה הראשונית, מעבר לתרומה לערכים השונים, היא לצבור ניסיון לתכנון השלב הבא. מבחינה זו, שנת הלימודים תשע"ב מוגדרת כשנת 0 של המהלך. מטרות המשנה הן:

- (א) התאמת הרגלי הלמידה וההוראה לשיטה החדשה
- (ב) גיבוש קבוצה סטודנטאלית איתנה, שתהיה עמוד השדרה של המהלך בתמיכה בקורסים השונים ובגיבוש ניסיון עריכה ויקיפדי.

- (ג) עשיית נפשות בקרב הסגל בפקולטה בפרט ובקמפוס בכלל להצטרף למהלך.
(ד) גיבוש מסדי נתונים בדומה לאתר שלי, מסדים שירכזו תוכניות לימוד, חומר קריאה והפניות, כמו גם מחקר אקדמי מקורי.

מטרות בעתיד

בטווח הרחוק יותר, ניתן לסמן עוד מספר מטרות שניתן לשאוף אליהן. הראשונה, כמתבקש מהמהלך כולו, היא להעמיד לרשות הציבור קורא העברית אנציקלופדיה מקוונת ברמה אקדמית נאותה. הניסיון האחרון ליצור אנציקלופדיה ברמה אקדמית - האנציקלופדיה העברית - היה הישג גדול של התרבות העברית, שהביא ברכה רבה. לדור שלנו ניתנה הזכות וההזדמנות להשתוות לאנציקלופדיה העברית ואף לחלוף על פניה, במידה שמאפשרים לנו זאת הקדמה הטכנולוגית ועקרון ההשתתפות הויקיפדי.

שנית, יש מקום לשקול שימוש בוויקי למיזמי מחקר בינלאומיים. הדוגמה הויקיפדית מוכיחה כאלף עדים עד כמה יעילה ויקי באיסוף מידע ובעריכתו. אין ספק שניתן לנצל כלי זה גם כדי לנהל מחקר משותף ממרחק.

שלישית, ניתן לעשות שימוש נרחב בחומר המצטבר באתר המשלב הוראה ומחקר, כדי לבנות תוכניות לימוד חוץ-אוניברסיטאיות. למעשה, כבר עתה עומדים שיעורים שלי לרשות הציבור הרחב. יש מקום לחשוב על שימוש במשאבי האקדמיה גם כדי להעמיד תוכניות לימוד ברמה תיכונית גבוהה.